

ALVA OG GUNNAR MYRDALS FAMILIE-VISION

Af Cecilie Felicia Stokholm Banke

Familien er samfundets urcelle, skrev Alva og Gunnar Myrdal i deres bog fra 1934, *Kris i befolkningsfrågan*. En bog, der afstedkom en helt ny måde at tænke forholdet mellem familie og stat på, og som kom til at øve indflydelse på såvel danske embedsmænd og politikere som kvindesagsforkæmpere. Myrdalernes familiepolitiske program gjorde nemlig én ting, det samlede alle omkring det fælles mål at skabe bedre vilkår for familien i industrisamfundet.

Et ungt svensk ægtepar tog i 1929 til USA. Det var der andre svenskere, der havde gjort før dem, og andre svenskere, der ville gøre efter dem. Det særlige ved dette ægtepars rejse var, at den afstedkom en bog, som i Skandinavien fik en både kortsigtet og langsigtet betydning. Ægteparret var Alva og Gunnar Myrdal, og bogen var *Kris i Befolkningsfrågan*.

Alva og Gunnar Myrdal er et fænomen i den svenske velfærdsstats historie.¹ To intellektuelle, der i 1930erne blev engageret i det svenske Socialdemokrati, og som kom til at øve indflydelse på udviklingen af velfærds-samfundet. Det samfund, som blev grundlagt i mellemkrigstiden, og som efter 1945 blev toneangivende for andre samfund, ikke mindst det danske. Det var "landet vi drømte om", som partilederen Per Albin Hansson udtrykte det. En drøm, som måske først blev opgivet med den økonomiske krise i 1992-93, og som internationalt set stadig står som model for en lykkelig modernisering. På bare få årtier forvandlede Sverige sig fra et underudviklet bondeland til et højt industrialiseret samfund med en økonomisk vækst, der i 1920erne kun blev overgået af Tysklands.

Mellemkrigstiden var også indledningen til det svenske Socialdemokratis guldalder. Den første socialdemokratiske regering blev dannet i 1920, og fra 1932 kørte partiet stort set enegang frem til 1976. I denne periode blev hele Sverige indlemmet i den socialdemokratiske folkhemsideologi, hvor partiet tog hånd om borgerne, og hvor en bestemt vision om det gode, perfekte liv huserede.² Således kunne partilederen og statsministeren Per Albin Hansson introducere tanken om folkhemmet i en tale på Riksdagen i 1928:

"Vi bör eftersträva en utbyggnad av partiet på ännu vidare grund, göra det till det verkligt stora folkpartiet, som med stöd av en majoritet i folket kan förverkliga drömmen om det goda folkhemmet."³

Ideen om Sverige som et folkhem havde rød-

der tilbage i den konservative tænkning fra begyndelsen af århundredet.⁴ Som den konservative professor i statskundskab, Rudolf Kjellén, skrev i 1912:

“... endast på sin egen grund kan (Sverige) byggas ut till det lyckliga folkhem, som det är ämnat att bliva”.⁵

Kjellén var en af den svenske konservatismes fremmeste tænkere og havde stor indflydelse på det politiske liv i starten af århundredet. Tanken om Sverige som et folkhem var således oprindelig en konservativ idé, der byggede på en organisk opfattelse af det svenske folk samlet i et harmonisk fællesskab omkring staten. Det var imidlertid først med socialdemokraterne, at folkhemmet fik sin universelle politiske værdi. Med folkhemmet fik svenskerne en fælles identitet. En identitet, som på en gang gav dem tryghed og en fornemmelse af altings bestående og som samtidig var bevidstheden om Sverige som et efterstræbelsesværdigt eksempel på det moderne. Folkhemmet var Socialdemokratiets moderniserede version af det traditionelle landsbyfællesskab, af *Gemeinschaft*, som takket være partiet blev videreført i det moderne *Gesellschaft* (samfund), og illusionen var, at denne kobling mellem *Gemeinschaft* og *Gesellschaft* var lykkedes. At moderniseringen var sket uden tabet af *Gemeinschaft*.⁶ I dette billede af Sverige som modernitetens flagskib indtog ægteparret Myrdal en fremtrædende position. De var fortroppen for det nye samfund. Velfærdsstatens Garibaldier, der tog alting på sig, sådan at de mere besindige kunne overtage resterne. Myrdalerne viste vejen, og den gik fremad.

Alva Myrdal var oprindelig fil. kand. i litteratur, men skiftede spor til fordel for studier i socialpsykologi, sociologi og pædagogik, som hun bedrev på parrets studieophold i England og USA og i Geneve. Hendes hovedinteresse var i 1930'erne børn og familie, som hun eksaminererede på kryds og tværs, skrev bøger og artikler om og holdt foredrag om både i Sverige og Danmark. Hun startede sin skribentvirksomhed i 1932 med en artikel om den kollek-

tive boform. Herefter fulgte et utal af artikler om familien i industrisamfundet og børns dårlige opvækstbetingelser i storbyen. Foruden *Kris i befolkningsfrågan* skrev hun i samme årti bøgerne *Stadsbarn* og *Riktiga leksaker*, som blev vigtige grundbøger for udviklingen af reformpædagogikken og tanken om den kollektive børnepasning i “storbarnekammeret” – børnehaven. Endvidere startede hun Sveriges første uddannelse for småbørnspædagoger og lancerede ideen om familiekundskab som et fag i skolerne på linie med sløjd og husgerning.⁷

Alva var talerør for den progressive del af kvindebevægelsen, der ville have staten til at frigøre kvinden fra de hjemlige forpligtelser. Den gik ind for kollektivhuset og offentlige pasningsordninger, der var tilgængelige for alle kvinder. Kollektivhuset var Alvas vision om et urbaniseret bofællesskab på linie med landsbysamfundets produktionsfællesskab, hvor man var fælles om de praktiske funktioner. Et etagehus, hvor de enkelte familier levede i hver deres private lejligheder, men hvor de praktiske funktioner var henlagt til underetagen med fælles vaskeri, madsal og legestue til børnene. Kollektivhuset var udtænkt primært for at frigøre kvinden fra de hjemlige forpligtelser og lette hendes adgang til *Gesellschaft*. Det skulle give hende et individuelt og selvstændigt liv uden for hjemmets fire vægge. Denne strategi brød afgørende med kvindebevægelsens traditionelle særartsstrategi, der ligesom Ellen Key prædikede kvindens særlige funktioner i hjemmet og som moder. Funktioner, der var vigtige for det sociale liv. Alva Myrdal derimod ville frigøre kvinden fra hjemmet og det ifølge Key specifikt kvindeligt.

Som person var Alva Myrdal et efterstræbelsesværdigt eksempel på en moderne kvinde. Hun var moder, men formåede samtidig at efterleve både sine politiske og professionelle ambitioner ved at tilsidesætte traditionelle normer om kvinderoller og familieliv. Hun var dertil ganske smuk med et nordisk skær af lys kvindelighed over sig, som absolut ikke signalerede pebermø eller kønsløs skolefrøken, men lige præcis det modsatte; moder-

skab og ynde. Således kunne den danske socialdemokrat Nina Andersen gengive mødet med Alva Myrdal i sommeren 1935:

“Alva Myrdal, som vi Allesammen havde hørt saa meget om, stod nu på Talerstolen. Først tænkte Vi, at det maatte være en Fejltagelse, en Professorinde maatte være helt anderledes, særlig da en som havde med mange og store og kedelige Tal at gøre – det var jo en sød, ung lyshaaret Kvinde, der smilte til os. (...) Hun var alt det, Man havde fortalt os, klog, dygtig og modig”.⁸

Også Berlingske Tidende beskrev hende med rosende ord: “Ung og blond med stærke blaa Øjne selv Mor til 2 Børn og med den Kraft, der vindes gennem et Ægteskab med en Mand, der vurderer hendes Arbejde og Væsen efter andre end traditionsbestemte Linier, staar hun forrest blandt dem, der burde repræsentere svenske Kvinder i Regering og Rigsdag”.⁹ Alva Myrdal var således i kraft af sit medforfatterskab til *Kris i Befolkningsfrågan* trådt ind i “Rækken blandt Sveriges førende Kvinder” og var “en sjælden videnskabelig Begavelse med en klar og bevægelig Intelligens og megen praktisk Forstaaelse af Barnets Psykologi”. Politiken kunne komme med denne beskrivelse, da hun havde holdt foredrag i Studiegaarden om “Familien og Fremtiden”: “Hvis Radiolytterne havde set den berømte svenske Sociolog, Fru Alva Myrdal, som hun i Aftes stod paa Podiet i Studiegaarden, ung, lys og yndig, maatte de nødvendigvis alvorligt have revideret deres Opfattelse af den moderne, selvbevidste Kvinde. Alva Myrdal er i sin Person Bekræftelsen paa, at en Kvinde intet behøver at sætte til af sin kvindelige Personlighed, selv om hun staar forrest i Kampen mod Traditionen.”¹⁰ At Alva Myrdal så samtidig var disciplineret og produktiv i sit arbejde, gjorde hende kun yderligere til et symbol på den moderne kvindes perfekte balance mellem moderskab og karriere.

Gunnar Myrdal var uddannet jurist, men hengav sig efter kort tids praksis til studier i nationaløkonomi og disputerede i 1927 med

afhandlingen “Vetenskap och politik i nationalekonomin”, som i 1933 gjorde ham til professor i nationaløkonomi på Stockholms Högskola. Han stod for en politisk økonomi, der var inspireret af den amerikanske institutionalisme¹¹ og var stærkt påvirket af den liberalt indstillede Gustav Cassel, der var en af Sveriges førende økonomer. Myrdal var med i kredsen af unge studenter, der omgav Cassel, og som siden indtog fremtrædende poster i den politiske magts centrum, men han brød med den “kompromisløse laissez-faire doktrin”¹², som Cassel efter Myrdals mening stod for. I stedet var han tilhænger af en politisk orienteret økonomi, der placerede staten i en aktiv rolle, og som kendetegnede Stockholmer-skolen, der ud over Myrdal talte økonomerne Bertil Ohlin, Erik Lindahl, Erik Lundgren og Dag Hammarskjöld. Alle beskæftigede sig med de praktiske problemer i Sveriges økonomi, samfund og politik og var, som den amerikanske økonom Galbraith skriver, “i et tæt, ja dagligt samarbejde med politiske ledere og embedsmænd og fungerede i rollerne selv”.¹³

Ligesom sin kone var Gunnar Myrdal i 1930erne prototypen på den nye tids intellektuelle, der praktiserede sin samfundskritik inden for systemet og blev en del af det etablerede politiske liv. I aviserne blev han fremstillet som en forbilledlig intellektuel, der turde bryde med den almindelige akademiske praksis og markere sig i den offentlige debat med provokerende politiske standpunkter. Som den svenske kronikør Sten Stolpe skrev i Politiken den 11. februar 1935:

“Hans intellektuelle Type er faktisk blevet et slags Ideal, et Mønster, efter hvilket den yngre Generations bedste Hoveder bevidst eller ubevidst forsøger at omskabe sig selv”.

På de to borgerlige aviser, Dagens Nyheder/Nationaltidende¹⁴ og Berlingske Tidende fremstod Gunnar Myrdal som “en ung, elegant Svensker”¹⁵ og “blond, selvsikker og berømt”. Det var i forbindelse med den svenske befolkningskommissions besøg i København,

Arbejdsfællesskabet i praksis. Alva og Gunnar Myrdal ved deres fælles arbejdsbord omkring 1935. (Hans Haste: Det första seklet, s. 85)

hvor Gunnar Myrdal på Hotel Cosmopolitans restaurant udtalte sig “aabenhjertigt, i uindsvøbte Vendinger, om aktuelle svenske og danske Samfundsproblemer”, som Berlingske Tidende skrev. Der var ingen tvivl. Gunnar Myrdal nød tydeligt stor respekt ikke mindst i den borgerlige presse. Men hans offentlige optræden var primært for viderekomne. Når han talte i Nationaløkonomisk Forening, var det for en repræsentativ forsamling af bank-direktører, departementschefer og professorer som på et møde den 25. februar 1938.¹⁶

Såvel Alva som Gunnar Myrdal havde i 1930erne en succesrig karriere. Han måske lidt mere udtalt end hende, men det ændrede sig efter Anden Verdenskrig, hvor Alva endte med internationale topposter. Begge var i offentlighedens søgelys og stod som repræsentanter for stærke standpunkter. I årtiet fra 1929 til 1939 fremsatte de sammen eller hver

for sig nye og ofte ganske provokerende ideer om økonomi, socialpolitik, familieliv og boformer. Ideer, som alle var drevet af den samme stræben mod et nyt samfund. Et samfund, som fungerede i overensstemmelse med de produktionsmæssige forhold i industrialismen. I stedet for at kæmpe imod moderniseringen skulle mennesket indordne sig historiens gang og udnytte de muligheder for vækst og materiel rigdom, som Myrdalerne så i industrialismen. Det var ikke et spørgsmål om at bekæmpe moderniseringen, men tilpasse sig den og udnytte dens muligheder.

Familien måtte laves om og indrettes efter de nye økonomiske forhold, der lod begge forældre være aktive uden for hjemmet. Økonomien skulle i højere grad styres af staten, som samtidig skulle styre selve befolkningsmængden og dens kvalitet. Den sociale politik skulle udvikles ekspansivt og sørge for en mere

hensigtsmæssig social indretning, hvor det ikke kun var de ildstedte, der blev hjulpet, men hvor hele samfundet som sådan blev dirigeret ovenfra af statens kollektive deviser. På denne måde kunne man sikre udviklingen af et nyt og mere rationelt samfund. Den ultimative modernisme, som i Myrdalernes version ikke var henvendt individet, men hele samfundet. Det var en kollektivistisk modernistisk vision om fremtidens samfund.

Den form for modernitet, Myrdalerne stod for, var ikke den kulturradikale borgerligt individualistiske modernisme, hvor hedonisme og selvrealiseringen stod som centrale værdier. Det var den socialdemokratiske, stærkt disciplinerede og kollektivistiske modernitet, hvis radikalitet lå i den tekniske indstilling til menneske og samfund, og hvis fundamentale værdier var høj arbejdsmoral, politisk idealisme og disciplineret livsførelse.

Myrdalerne levede efter deres egne forestillinger i et eksemplarisk ægteskab med deres tre børn Jan, Sissela og Kaj. De havde et *Gemeinschaft*, som de i hvert fald teoretisk værnedes om. Når familien ikke var på en af deres mange udlandsrejser- eller ophold, boede de i den af Alva udtænkte funkisvilla, der havde funktionsopdelte rum og separate afdelinger til børn og voksne. Børnene sov i den ene ende af huset sammen med hushjælpen og forældrene i den anden, tilpas isoleret. Som sådan fremgik ægteparret Myrdal som et strålende eksempel på det perfekte familieliv, hvor alting var udtænkt indtil mindste detalje. Rigtige legesager, rigtig opdragelse og rigtig boform. Børnene var samtidig genstand for tidens nye ideer om pædagogik og børneopdragelse og var genstand for detaljerede observationer, som Alva inddrog i sit arbejde med udviklingen af et pædagogseminarium. Og selve ægteskabet var præget af den fælles stræben mod det nye samfund, som altid lod dem være beskæftiget.

Alva og Gunnar Myrdal var en ægteskabelig tænketank. Et makkerpar, der bare sprøjtede ideer ud. Alt hvad de erfarede, tænkte eller lærte, kommunikerede de hurtigt videre til offentligheden. Alle deres eksperimenter, kon-

klusioner og refleksioner var offentligt stof, og de forstod kunsten at sætte sig selv i scene. Alt hvad der kom fra Myrdalernes hånd, fik efterhånden ry for at være nyt og interessant og inden for den socialistisk inspirerede samfundstænkning udgjorde de i 1930'erne avantgarden. Det var især ideerne om fremtidens socialpolitik, som slog igennem. I *Kris i Befolkningsfrågan* præsenterer de således et helt socialpolitisk program, som ikke hidtil var set så totalt og så omfattende. Programmet var udtænkt efter ønsket om at skabe en bedre og mere oplyst befolkning. En befolkning, som fungerede hensigtsmæssigt efter rationelle principper. Som var renere, sundere og bedre. Det var en kvalitativ socialpolitik, der gik på at udvikle befolkningsmassen og skabe de ydre vilkår, som kunne forbedre menneskene. Bedre boliger, bedre børn, bedre forældre. Bedre mennesker og dermed et bedre samfund.

Myrdalernes sociale ingeniørkunst var amerikansk inspireret. Den havde rod i den samfundsforskning, som ægteparret havde mødt under deres studieophold i USA og byggede på undersøgelser over forholdene i det moderne samfund. De fleste af Myrdalernes ideer stammede således fra USA, og den socialpolitik, de præsenterede, var "the yankee way". Den forskningstradition, de mødte i USA, var både tværvidenskabelig og praktisk orienteret. Det gjaldt den empiriske tradition på Chicago-skolen, hvor især sociologen William Fielding Ogburns arbejder om familielivets forandring gjorde indtryk på dem.¹⁷ Og det gjaldt den amerikanske institutionalisme, som de blev præsenteret for på Columbia og Harvard. Denne tradition for empirisk baseret samfundsforskning var forholdsvis ukendt i Skandinavien. Moderniseringen var her først lige begyndt at slå igennem, og man havde derfor ingen erfaringer med det moderne. Det havde man til gengæld i USA, hvor moderniseringen fremviste sit sande ansigt i de store bymiljøer som Chicago og New York. Her havde moderniteten realiseret sig i fuld skala, og her kunne man registrere de sociale problemer, som var opstået i dens kølvand:

Hjemløshed, kriminalitet og sociale afvigelser.

Myrdalerne kom til USA, lige da depressionen brød ud i 1929. De blev derfor vidne til de store sociale problemer, som den økonomiske krise forårsagede, og de sagde selv, at det var i USA, de blev politisk bevidste.¹⁸ Ved deres hjemkomst i 1930 havde depressionen også ramt Sverige, og ægteparret meldte sig ind i Socialdemokratiet og tilbød dermed deres ekspertise og indsigt i arbejderbevægelsens tjeneste. Parret skulle imidlertid over endnu et udlandsophold, før de definitivt kunne lægge hele deres virksomhed i politik. Gunnar fik tilbud om at undervise i international økonomi ved Graduate Institute for International Studies i Geneve og slog til. Imens studerede Alva psykologi ved Jean-Jacques Rousseau Institutet og fik her lejlighed til at stifte bekendtskab med Piaget og hans udviklingspsykologiske tanker. Tanker som blev grundlæggende for hendes arbejde med børn.

Under opholdet i Geneve blev parret afgørende sporet ind på det befolkningspolitiske projekt. Gunnar udviklede ideer for et demografisk forskningsprojekt, og Alva holdt sin første forelæsning over temaet "socialpolitik for barn och ungdomar". Grunden var hermed lagt til en fælles virksomhed, hvor deres respektive interesser og indsigter kunne "stråle sammen", som den svenske social-psykolog Jan Olof Nilsson skriver i sin biografi om Alva Myrdal.¹⁹ I befolkningsspørgsmålet kunne Alvas sociologi, psykologi og socialpsykologi mødes med Gunnars økonomi, demografi og politiske teori, og sammen kunne de udarbejde den bemærkelsesværdige analyse over familielivets vilkår i det moderne samfund, som *Kris i Befolkningsfrågan* var.

Den befolkningspolitiske eksplosion

Kris i befolkningsfrågan udkom i november 1934, og afstedkom en enorm debat. Bogen var som en bombe, der faldt ned i den svenske offentlighed og samlede al opmærksomhed omkring dette bemærkelsesværdige arbejde.

Det var ikke selve analysen af tendensen til affolkningen. Det var mere det, at bogen bevægede sig ud over det snævre fagvidenskabelige miljø, og lancerede befolkningsspørgsmålet som et alment samfundsmæssigt problem. Noget, der vedrørte alle, og som alle burde tage stilling til. Det unikke ved bogen var derfor selve måden, den præsenterede befolkningsspørgsmålet på, og så det faktum, at den ikke blot nøjedes med at pege på problemerne, den anviste også, hvordan de kunne løses. Bombenedslaget gav genklang helt ned i den danske offentlighed, hvor man refererede til den ravage, der var blevet skabt i Sverige, og som endnu juleaften havde holdt temperaturen så højt oppe i hele landet, at der ikke var "en Sneflage at opdrive syd for Dal-Elven", som Politiken skrev i februar 1935.²⁰

Virkningen var mærkbar med det samme. Der blev nedsat en kommission på foranledning af Højre, og den svenske presse var hurtigt oversvømmet af annoncer for bøger og madvarer, kurser og præventive midler, som alle "i hjerteskræende Udtryk" knyttede sig til Myrdalernes store tese: at Sverige var på vej mod affolkning.²¹ I Danmark tog den borgerlige presse hurtigt tråden op. "Sverige truer med at blive en Nation af Oldinge", hed en overskrift i Dagens Nyheder den 31. januar 1935, hvorpå fulgte et referat af Gunnar Myrdals udtalelser om den svenske affolkning: "Danske, Nordmænd og Svenskfinner skal indkaldes til Sverige, naar Formindskelsen af Fødselshyppigheden gør det nødvendigt at tilføre Sveriges Befolkning nyt Blod". Den 7. februar fulgte avisen sagen op med en artikel om tendensen i Danmark, "Gaar Danmark mod Affolkning?" og hentede svar i det statistiske departement. Jo, vist gik Danmark den samme skæbne i møde, om end med formindsket hastighed. Folkedøden var over os. Også Politiken kunne hilse bogen velkommen, men det var med en landsmands overstrømmende betragtninger, svenskeren Sten Stolpe, der skrev en kronik om Myrdalernes bog.²²

I Social-Demokraten var man ligesom Politiken henholdende og saglig og lod økonomen Henry Stjernquist bedømme bogens indhold

En del af diskussionen om en moderne familiepolitik i 1930'erne knyttede sig til seksualitets- og abortspørgsmålet. På billedet fejrer demonstrerende kvinder lægen og abort-forkæmperen J. H. Leunbachs (forrest i midten) løsladelse fra fængslet i 1936 efter en dom på 3 måneder for fosterfordrivelse. Vestre fængsel 1937 (ABA).

over to dage i januar 1935. Også Stjernquist berømmede Gunnar Myrdals præstationer og fremhævede ham som en økonom med "en usædvanlig social Forståelse og som en ved Tankernes Originalitet og Sprogets legende Elegance allerede har placeret sig som den utvivlsomt bedst begavede indenfor sit Felt blandt Nordens Nationaløkonomer". Men Stjernquist var ikke imponeret. Bogen manglede bevis for, hvorfor folketallet ville stige med en samfundsreform.

Endnu mere skeptisk var den konservative økonom, K. A. Wieth-Knudsen, der skrev til Dagens Nyheder om "Befolkningsproblemet og Abortus criminalis".²³ For ham handlede det nemlig ikke om samfundsreformer, men om at bekæmpe den nye seksualmoral, "som

præger størstedelen af den nulevende Generation". Og derfor var der intet nyt under solen ved Myrdalernes profetier. Han havde i sin afhandling fra 1908, *Formerelse og Fremskridt*, påvist denne udvikling og appelleret til handling, og kunne kun med foragt betragte alle de lærde, der nu, "da det er for sent", råber vagt i gevær. Det nye var "Hr. Professor Gunnar Myrdals Tro paa, at man skal kunne give Menneskene i almindelighed og Kvinderne i særdeleshed Lyst til at faa flere Børn ved en forstærket Socialpolitik". Men hvad hjalp det, når kvinden blot ville bruge den øgede frihed tilvejebragt af statens socialpolitik til "at gaa endnu oftere i Kino, til at ryge endnu flere Cigaretter, til at købe endnu flere Par Silkestrømper – men Vugge og Barnevogn – nej

tak, hun har jo Gudskelov lært, hvordan hun skal slippe fri. Og denne Lærdom har hun – mirabile dictu – fået indprentet *netop* af de samme Kredse, nemlig Radikalisterne og Feministerne, som nu tror, at de kan lokke Børn frem gennem en bedre Bolig- og Socialpolitik”.²⁴

Den troede Wieth-Knudsen godt nok ikke på. Ondets virkelige rod lå ikke i samfundets elendighed eller bolignøden eller fattigdommen, “thi alt dette var værre på vore Bedstemødres tid, og dog fødte de mere end dobbelt så mange børn som Nutidens Kvinder”. Det lå i folks mentalitet og var “især at søge i den nye Seksualmoral, som præger Størstedelen af den nulevende Generation”, og som brandesianismen havde æren for. Den virkelige årsag til befolkningskrisen var derfor meget enkelt det moderne gennembrud med alt, hvad det havde medført af opbrud i tidligere tiders seksuelle og ægteskabelig moral:

“Det gælder for den nulevende Mandegeneration nu bare at faa Kvinden med, og saa snart den medicinske Teknik har naaet det Stadium, at Coitus aldrig behøver at faa Konsekvenser, og Statsmagten nu oven i købet borttager den sidste Rest af Fare ved at tillade Fosterfordrivelse for “Ulykkestilfældene”s vedkommende, saa svinde Hemningerne ogsaa hos den kvindelige Part, og saa faar vi den Samfundstilstand, som vi nu er kørt fast i til en saadan Grad, at den ikke kan ændres ved noget som helst af de hidtil foreslaaede Midler.”²⁵

I stedet burde man gøre som i Tyskland, forsøge at omforme “Folkets og navnlig den opvoksende Ungdoms hele Tankesæt og Livsførelse”, herunder også forholdet mellem kønnene og dets konsekvenser – børn. “Dette i vor Race fra ældgammel Tid og indtil Brandesianismens indtog i Danmark selvfølgelig Kravs genindførelse er nødvendig for at redde baade Individerne og Slægten fra de Farer, som en hensynsløs Agitation nu gennem to Menneskealdre har ført med sig, og som nu truer Nordeuropas Folkekraft og Fremtid til en saadan Grad, at alle kan se dem”.²⁶ Anled-

ningen til Wieth-Knudsens betragtninger var den danske udgave af Myrdalernes bog, som kom i juni 1935 under titlen *Krise i Befolkningsspørgsmaalet*. Heraf fulgte så mere presse, og i en malerisk kronik kunne digteren Kai Hoffmann præsentere bogen endnu en gang for det arbejdende folk i Social-Demokraten. Kronikken indleder med en af Hoffmann så typisk naturbeskrivelse:

“Man rejser igennem det endeløse Sverige med dets vældige Skove, hvor ingen Fugl synger, dets tusinde smaa og store Søer, hvor næsten aldrig en Baad er at se, og man siger til sig selv, at dette Lands Væsen, dets sære og uidylliske Skønhed kan udtrykkes i tre ord: Øde, Armod, Ensomhed.”²⁷

Med dette billede fører Hoffmann læseren ind i det “uhyre folketomme Land”, som kun var på vej til at blive endnu mere affolket, hvis ikke den socialistiske samfundsreform slog igennem og nedbrød den “asociale Individualisme”. Og dog var der efter Hoffmans overbevisning håb, for Sverige havde trods sin goldhed og sine øde sletter “en social Bevægelse, hvori der er Lidenskab og Kraft, det har en Proletarlitteratur, der står i Blomst. Der findes en skjult Rigdom i det svenske Gemyt som i det svenske landskab”. Og denne skjulte rigdom var Alva og Gunnar Myrdal strålende repræsentanter for – “dette Sverige, hvis tragiske Affolkning maa og vil høre op, naar en ny Tid har givet os en ny Sjæl”.²⁸

Familiens desorganisation

At *Kris i Befolkningsfrågan* gav anledning til opmærksomhed også i Danmark, fortæller noget om, hvor præcist den ramte tidens debat. Befolkningsspørgsmålet var et brændbart emne med stor retorisk værdi. Det var ikke kun angsten for folkedøden. Det var også den tiltagende bekymring for familiens fremtid. Det var kønsproblematikken og spørgsmålet om kvindens frie og lige adgang til erhverv, og det var den øgede opmærksomhed på børn og deres opvækst i det moderne samfund. Alle disse forhold lå i befolkningsspørgsmålet, så

Myrdalerne ramte vitterlig plet, da de lancerede deres politiske ideer i det regi.

Kris i Befolkningsfrågan var et helt socialpolitisk program, der tænkte befolkningsspørgsmålet ind i en helstøbt vision om det nye samfund. Hvis befolkningsproblemet skulle løses og folkedøden undgås, måtte samfundet grundlæggende laves om. Der måtte sættes afgørende ind og ændres på alle de forhold, som havde betydning for familiens levevilkår. Som forfatterne skriver:

“Men vi mener, at Samfundsforholdene grundigt maa forandres, for at denne Livsvilje atter skal komme til Udfoldelse. Spørgsmaalet er da for os: Affolkning eller Samfundsreform”.²⁹

Som det blev stillet op, var der ligesom ikke andet at gøre. Enten satte man gang i reformerne og sørgede for familielivets omstilling, eller også red man direkte videre mod afgrunden. Der var ikke noget alternativ. Det var enten eller. Og herefter fulgte side op og side ned med skudsikre argumenter for, hvorfor der intet alternativ eksisterede.

Hovedproblemet var den omsiggribende individualisme. Den, som “nu forgifter vort Folks hele Liv og ligefrem truer dets Eksistens”. Individualismen burde erstattes med “et nyt Samfund gennemtrængt af social Solidaritet, hvor hele Nationen i højere Grad føler sit fælles ansvar for de Børn, der skal udgøre den næste Generation”. Dette indbefattede blandt andet, at man indførte boligstøtte til børnerige familier, sygepleje og skolefrokost til alle børn, frie offentlige børnehaver, vuggestuer, fritidshjem og sommerkolonier samt uddannelsesstipendier “til unge begavede Mennesker, der egner sig for særlig Uddannelse”.

Programmet tænkte man finansieret af samfundet gennem en overordnet omfordeling af den øgede rigdom, som den enkelte arbejder og dermed også samfundet havde opnået under industrialismen. Arbejdernes forbedrede indkomstniveau skulle komme samfundet til gode, og hvad kunne være bedre end at sikre kollektivets fremtid gennem at forbedre forholdene for børnene? Alle børn skulle således

nyde godt af den forøgede rigdom, og det var staten, der skulle sørge for denne retfærdige og lige fordeling. En fordeling, som ydermere var fornuftig og bestemt efter eksperter overordnede betragtninger, og som forhindrede den usunde og i kapitalismen iboende tendens til merforbrug og måske endda overforbrug. Og det var jo det værste; det hæmningsløse og ukontrollerede forbrug. Socialpolitikken vigtigste opgave, “at organisere og lede det nationale Forbrug efter andre Linier end dem, som det saakaldte frie Forbrugsvalg i de Forbrugstekniske alt for smaa Husholdningsenheder og under Suggestionens og Massereklamens tryk ellers følger”.³⁰

Programmet blev præsenteret som en redningsaktion for familien. Hvis ikke man satte ind og ændrede på familiernes vilkår, ville samfundets urcelle på et snarligt tidspunkt bukke under. Det var for at styrke familien, at man skulle gå socialpolitisk til værks. Således ville “den til yderst drevne Børnebegrænsning, som Udviklingen peger henimod” uden tvivl betyde, “at Samfundets Urcelle – Familien – falder sammen”.³¹

Problemet lå derfor i folks ændrede indstilling til det at få børn. Industrisamfundets fremvækst havde ændret folks sociale normer og vaner. Det var ikke længere vigtigt at sørge for sin alderdom gennem at få mange børn, tværtimod afveg folk netop fra den merudgift, som børn var og som kunne hindre dem en bedre økonomisk status. Børn var en udgift, og i det kapitalistiske samfund tænkte folk mere på udgifter end på kollektivets fremtid:

“Før havde vi et stabilt Stændersamfund med en temmelig fastliggende social Lagdeling og ringe Forbindelse mellem de forskellige Lag. Stændersamfundet fik endvidere sin moralske Velsignelse gennem Traditionen. Man levede sit Liv blandt Ligemænd, og dette Liv forløb temmelig uforandret fra Generation til Generation. Industrialiseringen har bragt røre i dette gamle Stændersamfund. Der er livlig forbindelse opad og nedad. Man stræber i Almindelighed efter at højne (og ikke blot bevare) sin relative Levestandard, og Børn er derfor en Byrde.”³²

Årsagen til den dalende fødselshyppighed lå derfor i familiens forandrede sociale struktur. Der var tale om en "dybere liggende Forandring af selve det sociale og økonomiske Grundlag for Familien, forandringer som i vort Land er fulgt i Industrialismens Fodspor". Den dalende fødselshyppighed var "blot et af de mere haandgribelige Tegn paa vældige sociologiske, dynamiske Processer, som muligvis kommer til at sætte dybere Spor i hele vor Civilisations Udvikling, end nogen nu overhovedet kan ane".³³ Familien skulle kort sagt laves om. Den skulle opdateres og gøres i overensstemmelse med tiden. Problemet var netop, at familien var desorganiseret. Den befandt sig i et tomrum mellem det gamle bondesamfund og det nye industrisamfund, og havde endnu ikke formået at tilegne sig den nye økonomiske strukturs sociale og kulturelle mønstre. Myrdalernes historiske analyse beskrev således familiens udvikling over tre stadier. Fra den patriarkalske familiestruktur i bonde- og håndværkersamfundet over den "desorganiserede, halvpatriarkalske, individualistiske Familie" under industrialiseringens gennembrud til den "helt moderne Familietype, som nu langsomt begynder at tage Form i en mere endelig Tilpasning til de af industrialiseringen forandrede økonomiske og sociale Betingelser".³⁴

Idealtypisk set var den patriarkalske familie "en Celle i Samfundslegemet", der både fungerede som produktionsenhed og forbrugsenhed. "Familien var en fuldstændig og til en vis grad sluttet økonomisk Husholdning. Man hjalp hinanden med at producere det, man skulde forbruge indenfor Familien. De forskellige Familiemedlemmers Arbejdsindsats var ganske vist forskellig både på Grund af Tradition og individuel Funktionsduelighed, men de var dog værdsat nogenlunde lige højt". Sammenholdet var betinget af arbejdsdelingens nødvendighed. Manden passede jorden, konen passede husholdningen og børnene "rev og samlede Sten", og alle var på den måde gensidigt afhængige af hinanden. Det var funktionerne, der bandt medlemmerne sammen. Denne type familie var i Myrdalernes

univers "kollektivismens Urbillede – en lukket, hemmet, ufri og stillestaende Kollektivismе ganske vist, men dog en nogenlunde stabil form for Interessesfællesskab og Funktionsdeling."³⁵

Forfatterne hentyder til den tyske sociolog Max Webers måde at opstille idealtyper på i studier af det sociale liv og viser dermed, hvor inspirerede de var af den klassiske sociologi. Hele deres familiehistoriske analyse er da også båret af forestillingen om den stabilitet, der herskede i det gamle samfund, og så det kaos og den foranderlighed, som moderniteten havde medført. Det fællesskab, som før havde omkredset mennesket, var gået tabt i moderniseringen og i stedet for at etablere et nyt og tidssvarende fællesskab, var familien røget ud i en desorganiseret tilstand, som der måtte rettes op på. Imidlertid havde folk for vane at betragte familien som "et af Gud eller Mennesker indstiftet Forhold" og var derfor ikke tilbøjelige til at drive den nødvendige forandringsproces i gang. Det skulle der eksperter til, sociologiske eksperter som var i stand til at se familien "som en form for menneskeligt Samliv, der er mere eller mindre heldigt tilpasset til givne økonomiske og sociale Betingelser":

"Det er naturligvis ikke Menneskene, som forandrer sig gennem Tiderne, men de af Menneskene skabte Kulturbetingelser. Det er ogsaa dem, vi kan indvirke paa. Det, som Menneskene har skabt, kan de ogsaa til en vis grad omskabe."³⁶

Problemet var, at familien var underlagt idealer fra den tidlige industrialisering, hvor udskiftningen havde betydet en atomisering af det organiske landsbysamfund. I dette samfund havde den gamle patriarkalske familie været fast bunden først til ætten, senere til landbofamilierne, byen og bygden og var et integreret led i en større helhed.³⁷ Denne sociale ordning var imidlertid blevet brudt ned under udskiftningen og i stedet for by- eller bygdekommunismen kom de individuelle gårdprojekter med deres individuelle hushold.

Myrdalerne ville genetablere det oprindelige fællesskab. Deres socialpolitiske program skulle føre overgangsperiodens socialt isolerede familie tilbage til fornyet socialt fællesskab inden for det industrielle samfund. Familien var i deres øjne en påvirkelig størrelse, der udelukkende på grund af stiv sind og forældede traditioner befandt sig i et dødvande. Den var kommet bag om udviklingen, og derfor eksisterede der et disharmonisk forhold mellem det økonomiske liv og det sociale liv. Modsat det økonomiske liv var familien en passiv og stiv institution. Mens økonomien var drevet af teknikken, var familien underlagt traditioner og normer, og det gjorde familien tilbøjelig til at slå rødder. Familiens forandring var derfor en langsom og smertefuld proces, der skulle gøre op med alle hidtidige vaner og livsanskuelser. Denne proces kunne man imidlertid påvirke, især hvis man som Myrdalerne havde den rette sociologiske indsigt og holdning. Familien skulle underlægges de sociale ingeniørers hænder.³⁹

Myrdalernes tankegang var således en ejendommelig blanding af progressivitet og konservatisme. På den ene side ville de bringe kollektiviteten tilbage i samfundet og genetablere familien som led i en større social enhed. På den anden side ville de ophæve den "individualistiske" familie, som var resultatet af industrialiseringen og fremelske udviklingen af en "moderne" familietype. En familie, som i højere grad var præget af lighed mellem kønnene, af individuel frihed for medlemmerne og af større produktiv effektivitet. Den nye families liv ville derfor udspille sig splittet og på en anderledes måde mere i samfundet og mindre i det socialt isolerende og individualismefremkaldende hjem:

"I Arbejdstiden, de syv-otte eller maaske fem-seks Timer midt paa Dagen, skal Familien i overensstemmelse med det industrialiserede Samfunds udvidede Arbejdsdeling være splittet: de voksne, arbejdende Mennesker paa deres Arbejdspladser; Børnene lege, spise, sove og gaa i Skole et andet sted."⁴⁰

Det var ikke en profeti, blot en forestilling om fremtidens familieliv, som skulle tilvejebringes af socialpolitikken. "Fælles Bolig, fælles Frihed samt det vanskelig fattelige, subtile personlige Forhold", det var grundlæggende for familien og ville derfor bestå. Men "privat Husholdning, individualistisk Forældremyndighed, Hustruens afsondrede Liv" ville derimod forsvinde, og familien ville i mange af sine vigtigste funktioner blive afhængig af samfundet, "den større Samfundshusholdning". Og det var der jo ikke noget nyt i. Det var ligesom med den gamle patriarkalske familie, der var knyttet til ætten, bygden og byen. I virkeligheden var Myrdalernes forslag meget mere samfundsbevarende end deres kritikere var bevidste om, hævdede de. Det samfundsomstødende var jo individualismen, og den prædikede både liberalisterne og de konservative, som blot havde overtaget markedsliberalismens ideologi:

"Den art Socialpolitik, som vi her har behandlet, betyder dybest set, at Overgangsperiodens socialt isolerede Familie føres tilbage til fornyet socialt Fællesskab – selvom det nu sker indenfor et af den industrielle Arbejdsdeling udvidet Samfund. I denne den dynamiske Overgangsperiodes ideologiske Forvirring staar da Konservatismen som vor Modstander. Konservatismen er nu individualistisk. Det Samfund, den søger at bevare, er opløsningens. Derved bliver Radikalismen samfundsbevarende og samfundsopbyggende. Konservatismen bliver liberal, Radikalismen social."⁴¹

Det moderne i Myrdalernes forslag var selve politikken. Den universelt anlagte familiepolitik, hvis formål var at statsliggøre børnepasningen og bringe størstedelen af familiens praktiske funktioner ud i samfundet og gøre dem til en del af statens opgaver. Det var i realiteten en ophævelse af det civile samfund, som var opstået med moderniseringen, og som koncentrerede sig omkring den borgerlige byfamilie med både slægtsmæssige og sociale forpligtelser. Denne 'individualismens højborg' som måske havde sin relevans for

borgerskabet, men som arbejderklassens isolerede familier efter Myrdalernes mening hverken kunne eller skulle kopiere. Den isolerede familie fremelskede kun individualismen og var usund for både børnene og kvinderne. Den førte til egoisme og overdreven fokusering på det enkelte barn og hensatte i øvrigt kvinden uden sysselsætning og med tendens til at blive doven, ikke mindst takket være husarbejdets rationalisering:

“Opdragelsessituationen i den lille moderne Familie er snarere nærmest patologisk. At et voksent Menneske, som oftest Moderen, skal tilbringe sin Dag uafbrudt i Hjemmet alene for at holde Øje med et eller muligvis to Børn, det er dog ganske urimeligt”.⁴²

I stedet burde kvinden og børnene resocialiseres i samfundet, hun i arbejdet og børnene i de kollektive pasningsordninger, i folkebørnehaverne. Den virkelige vej til socialisering var nemlig den universelt anlagte og kollektive børnepasning:

“En væsentlig del af Problemet om den moderne Families Tilpasning til de forandrede Betingelser er derfor Kravet om udenfor Hjemmets Rammer, men dog i nærmeste Forbindelse med Hjemmet, at tilvejebringe mere formaalstjenlige Opdragelsesmilieuer for Smaabørnene – ikke isolerede, daarligt udstyrede Børneasyl og Vuggestuer, men velorganiserede offentlige og gratis Folkebørnehaver eller “Legestuer”, hvor Børnene en vis Del af deres Dag kan finde Omgivelser, der er særligt indrettede for og afpassede efter dem.”⁴³

Denne form for børnepasning var modsat den traditionelle børneopdragelse rationel. Den passede til det økonomiske liv og til det faktum, at der ikke længere var et fælles arbejde, der kunne holde familierne beskæftiget hjemme. At holde børnene helt i hjemmene var dybt irrationelt og tjente ikke noget formål. Den kollektive børnepasning derimod blev varetaget af fagkundskaben, og det gjorde den kun mere rationel og en garanti for samfun-

dets og folkets lykke. Det måtte være i samfundets interesse at udvikle fremtidens borgere og kvalificere dem til den stadig mere vanskelige produktion, som hele tiden krævede nye færdigheder og ny viden. Og derfor var det samfundets opgave at udvikle den fremtidige arbejdsstyrke allerede fra barnestadiet. Hvad tjente det til, at børnene gik hjemme og nussede med moderen, når de i børnehaven kunne komme under den korrekte pædagogiske vejledning med det korrekte stimulerende legetøj i de korrekte udviklende omgivelser?

Dette var Myrdalernes virkelige program og visionen i *Kris i Befolkningsfrågan*. En hel præsentation af det perfekt udviklede industrielle samfund, hvor vækst og produktivitet var nøgleordene, og hvor det kollektive element dominerede. De politikker, som blev foreslået til fødselstallets fremme, var sekundære i forhold til denne overordnede vision. Visionen var Alva Myrdals og går igen i bogen *Stadsbarn*, som er en lang og saglig argumentation for den kollektive pasningsform i bysamfundene. En bog, som også kom på dansk og som fik betydning for de kvindepolitiske og pædagogiske miljøer. *Bybørn* og bogen om rigtigt legetøj var måske mere betydningsfulde for eftertiden end *Krise i befolkningsspørgsmaalet*. Imidlertid var det befolkningsspørgsmålet, der gav Myrdalerne deres gennembrud og bragte dem på alles læber, også i Danmark.

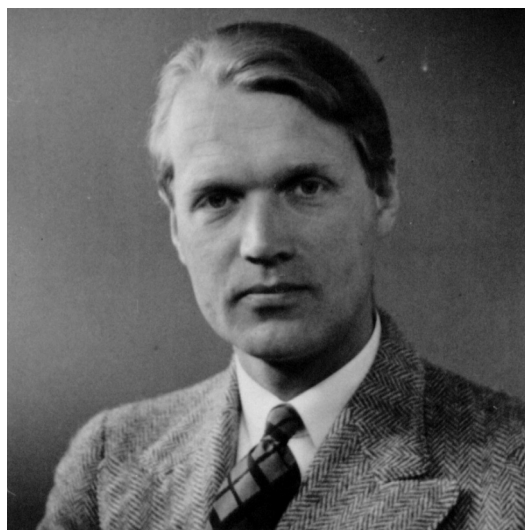
Myrdalsk efterspil

Det er klart, at man kan diskutere, i hvor stor udstrækning myrdalernes familiepolitiske program reelt fik indflydelse på udviklingen i Danmark. I første omgang afstedkom deres bog nedsættelsen af en dansk befolkningskommission efter svensk mønster, der skulle undersøge årsagerne til det faldende fødselstal og komme med forslag til, hvordan man kunne vende denne udvikling. Hvordan det gik til har jeg nøje beskrevet i min ph.d.-afhandling, “Den sociale ingeniørkunst i Danmark. Familie, stat og politik fra 1900 til 1945”, RUC 1999, som er et detaljestudie i den nye social-

politiske tænkings vej gennem det danske statsapparat og ud i de politiske kredse. I den kommission blev der i årene fra 1935 til 1939 diskuteret familierpolitik. Kommissionens aktiviteter er således en kilde til at belyse, hvordan forholdet mellem familie og stat var ved at ændre sig.

Det nye i Myrdalernes program var nemlig, at det blev legitimt at politisere familien. Med *Kris i Befolkningsspørgsmaalet*, som deres bog kom til at hedde på dansk, blev familien et problem for staten. Det var staten, der skulle sørge for familiens trivsel, ikke familien selv. Og det var et nybrud i måden at tænke forholdet mellem familie og stat på. Mens familien i den konservative tænkning lå uden for politikens rækkevidde – som et *Gemeinschaft*, der fungerede uafhængigt af *Gesellschaft* – introducerede Myrdalerne tanken om, at *Gemeinschaft* kunne blive en del af *Gesellschaft*. Familien var et kollektivt problem, som alle i det nye socialdemokratiske samfund havde en interesse i, for det var i familien, fremtidens arbejdskraft blev til. Og denne arbejdskraft var vigtigt, hvis man skulle opretholde den universelle offentlige forsørgelse, der garanterede alle tryghed og sikkerhed. Derfor skulle staten overtage flere af familiens funktioner. Familien skulle gøres afhængig af staten, så man på den måde kunne realisere det egentlige *Gemeinschaft*, det store fællesskab bygget op omkring den forsørgende og omfordelende velfærdsstat. Det var visionen hos Myrdalerne og deres danske tilhængere.

Blandt disse må først og fremmest regnes økonomen Jørgen S. Dich, der i midten af 1930'erne var statsvidenskabelig konsulent i Socialministeriet.⁴⁴ Det var Dich, der bragte Alva og Gunnar Myrdals bog til Danmark, og fik den oversat til dansk, og det var Dich, der foreslog socialminister K. K. Steincke at lave en dansk pendant til den svenske befolkningskommission. Den danske befolkningskommission var Dichts værk. Han var en stor tilhænger af Myrdalernes vision, og så med det samme, hvilket politisk strategisk potentiale projektet indeholdt. Som han skrev i et brev til

Nationaløkonomen Jørgen S. Dich var en de fremmeste fortalere for de myrdalske ideer i Danmark, og var fra 1930'erne en af landets ledende socialpolitiske debattører (foto: ABA).

ægteparret i december 1934 ikke lang tid efter, at bogen var udkommet i Sverige:

“Kære Professor Myrdal og Frue!

Tak for Deres fremragende Bog om Befolkningsspørgsmaalet. Det har været mig en stor Glæde at læse den, og jeg har beundret ikke blot den Klarhed, hvormed Problemerne er stillet op, men også den klare socialistiske Linie, der gaar igennem hele Bogen. (...) Der er næppe nogen-sinde skrevet et mere vigtigt og mere rammende Indlæg mod Konservatismen end Deres Bog. Det bliver interessant at se, hvorledes den vil klare sig ud af den ideologiske Klemme, som den vil komme i.”⁴⁵

Også kvindebevægelsen tog Myrdalernes program til sig. Det skete ikke mindst i kraft af den nye formand for Dansk Kvindesamfund, Edel Saunte, der var økonom og socialdemokrat, og som lå på linie med Alva Myrdals ligestillingsideologi.⁴⁶ I november 1937 afholdt samtlige kvindeorganisationer et møde under overskriften “Kvinderne og Befolkningss-

pørgsmaalet”, hvor såvel Dich som Saunte og formanden for Danske Kvinders Nationalraad, Kirsten Gloerfelt-Tarp talte. Mødet var en ren opvisning i, hvordan lederne inden for kvindebevægelsen havde lært den nye socialpolitiske retorik, og nu argumenterede på linie med de socialistisk indstillede økonomer for den samfundsøkonomiske nødvendighed af at støtte familien og dermed også kvinderne.⁴⁷

K.K. Steincke var socialdemokratisk socialminister 1929-1935 og manden bag Socialreformen i 1933. Det var også Steincke, der som minister formelt nedsatte Befolkningskommissionen i 1935. Steincke stod for en noget mere traditionel opfattelse af familien end den myrdalsk inspirerede, som dominerede Befolkningskommissionen, men han så en række taktiske fordele for Socialdemokratiet ved at tage dette emne op (tegning ABA).

Med det befolkningspolitiske projekt blev der således indgået en alliance mellem kvindebevægelsen og de socialt bevidste embedsmænd, der ville noget andet end forsorg. En alliance, som ydermere blev understreget af Dansk Kvindesamfunds familiepolitiske udvalg nedsat i 1938, hvor blandt andre Nina Andersen, Edel Saunte, Inger Hempel og de to cand. polit.'er, Inga Dalsgaard og Lis Groes sad. Også her blev der diskuteret familiepolitik ud fra de myrdalske visioner.

Nina Andersen var tillige et af de kvindelige medlemmer af Befolkningskommissionen, og var den socialdemokratiske politiker, der mest ihærdigt og længst agiterede for Myrdalernes ideer. Fra midten af 1930'erne og frem til 1960'erne bar hele hendes familiepolitiske virke præg af den indflydelse, som Myrdal'erne og arbejdet i Befolkningskommissionen havde haft på hende.⁴⁸ Således kunne hun i festskriftet til Hans Hedtofts 50-årsdag i 1952 skrive om familiepolitik efter den linie, der var udlagt i Befolkningskommissionen og Myrdalernes bog. På det tidspunkt var familiepolitik en erklæret politisk strategi for Socialdemokratiet. Som Andersen skriver indledningsvist i sit bidrag:

“I den almindelige politiske og kulturelle debat indtager familien og dens problemer i vore dage en central stilling. Det begyndte for vort lands vedkommende i trediverne af dette århundrede, da der skete en ligefrem eksplosionsagtig erkendelse af, at den økonomiske udvikling gennem et århundrede havde bragt familien i en vanskelig stilling, som den ikke kunne løse alene.”⁴⁹

I artiklen gentager Andersen den myrdalske historik omkring familiens udvikling fra den før-industrielle familie, hvis eksistens hvilede på produktionsfællesskabet og den gensidige hjælpsomhed, til den isolerede byfamilie, hvor hjælpsomheden og arbejdsfællesskabet var erstattet med arbejdsdeling og kravet om privatlivets fred. Det var en udvikling, der havde virket “opløsende og destruktiv på familien”, som man først blev opmærksom på i 1930'erne, “da arbejderkvinderne gik i fødselsstrejke”. Her var samfundet omsider blevet

“vakt til erkendelse af, at der lå en fare i den forkrøbling af familien, som var sket”:

“Det højtudviklede industrielle samfund rammes dødeligt, hvis befolkningstilvæksten falder stærkt. Børnene er jo fremtidens arbejdskraft og forbrugere. Den moderne industri er som et hjul, der må holdes i fart fremover – en standsning, en tilbagedrejning betyder fare. Men også den voksende ustabilitet i ægteskaberne var et tegn på, at familielivet ikke kunne udfoldes på tilfredsstillende måde under de givne betingelser.”⁵⁰

Og så var det, at alle interesserne mødtes pludseligt. Pengemarkedets, erhvervslivets, arbejdernes, kvindernes, mødrenes og børnenes og “det som havde været under langsom og svag udvikling, familiesynspunktet i socialpolitikken, udkrystalliserede sig som begyndelsen til en familiepolitik”. Svangerskabshygien, mælkehjælp til mødrene, sundhedsplejerskerne, småbørnsundersøgelserne, tandplejen, skolelægeinstitutionen og skolebespisningen. Også lov om husmoderafløsning var en socialhygiejnisk foranstaltning, der var familiestøttende. Det samme gjaldt Mødrehjælpen og den økonomiske støtte til familierne i form af huslejetilskud. Alt det var i princippet eksempler på en familielovgivning. Hvad Socialdemokratiet i modsætning til tiden op til Anden Verdenskrig nu ville, var at udbygge denne lovgivning, så den ikke blot var en nødforanstaltning, men virkelig sikrede familien bedre kår i industrisamfundet. Og det drejede sig om bedre forhold på arbejdsmarkedet, frihed til at vælge mellem husmoderrollen og erhvervsarbejde.

“Det næste mål i kvindernes march vender indad mod hjemmet. Det gælder nu retten til økonomisk tryghed og sikkerhed, til virkelig valgfrihed af erhverv, omfattende retten til at vælge husmoderens og moderens opgave, det gælder også muligheden for at kunne yde en kvalitetsmæssig forbedret pleje og omsorg for familien i hjemmet, til at have plads til familien, og retten til løn og arbejdstid, som giver kraft til at udnyt-

te mulighederne for et rigt, et varmt, et fuldt familieliv.”⁵¹

Et familieliv, som efter Andersens vision fungerede i kraft af staten. Hvis væksten i det industrielle samfund skulle udnyttes optimalt, måtte staten træde hjælpende til og skabe forhold for familien på arbejdsmarkedet, der garanterede dens trivsel. En vision, som med 1960ernes vækstboom blev realiseret. På det tidspunkt var behovet for den kvindelige arbejdskraft så stort, at erhvervene ligefrem bad det offentlige løse problemet med børnepasningen for de deltidsarbejdende kvinder. Da boomet så kom, var man rede og kunne bare plukke af alle de ideer og planer, man siden mellemkrigstiden havde udviklet og diskuteret.

Noter

1. Se Jan Olof Nilsson, *Alva – en virvel i den moderna strömmen*, Stockholm 1992; Yvonne Hirdman, *Den socialistiiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*, Stockholm 1992; Jan Myrdal, *Barndom*, Stockholm 1982; Sissela Bok, *Alva – ett kvinnoliv*, Stockholm 1987 samt Kaj Fölster, *De tre löven*, Stockholm 1992.
2. Se p. 227-234 i *Från Fram til folkhemmet. Per Albin Hansson som tidningsman och talare*, ved Anna Lisa Berkling, Stockholm 1982
3. p. 234, *ibid.*
4. p. 57 i “*Allmänanda och självtuk*” *Per Albin Hanssons ideologiske förändring och folkhemsretorikens framväxt*, Arbetarrörelsen och språket, Rapport ur ett HSFR-finansierat nätverksprojekt 1993:5
5. Kjellén brugte begrebet i en avispolemik med Hjalmar Branting, “Nationalism och socialism III” i Göteborgs Aftonblad den 28. december 1912
6. Denne kortfattede tolkning af den svenske moderniseringsproces bygger på Håkan Arvidsson, Lennart Berntson & Lars Dencik, *Modernisering och välfärd. Om stat, individ och samhälle i Sverige*, Stockholm 1992. Begreberne Gemeinschaft og Gesellschaft stammer fra den tyske sociolog, Ferdinand Tönnies og hans bog fra 1887 *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Det er en klassisk dikotomi inden for den sociale tænkning, der opstod omkring slutningen af 1800-tallet, og beskriver forskellen mellem det sociale liv i fællesskabet, Gemeinschaft, og i samfundet, Gesellschaft. I den forstand er det også en dikotomi, der

beskriver den klassiske sociologis opfattelse af overgangen fra traditionelt agrarsamfund til moderne industrisamfund. For en uddybelse af min brug af Tönnies' dikotomi henviser jeg til min afhandling, "Den sociale ingeniørkunst i Danmark. Familie, stat og politik fra 1900 til 1945", RUC 1999. Se i øvrigt Werner Cahnman: *Ferdinand Tönnies. A new Evaluation. Essays and Documents*, 1973 samt Lars Clausen og Carsten Schlüter: *Hundert Jahre "Gemeinschaft und Gesellschaft". Ferdinand Tönnies in der internationalen Diskussion*, 1991.

7. Se Alva Myrdal: "Kollektiv bostadsform", Tiden, nr. 24. For en fuldstændig liste over Alvas produktion se Barbro Terling, *Alva Myrdal. Kommenterad bibliografi 1932-196*, Stockholm 1987. *Stadsbarn* kom på dansk i 1935 under titlen *Bybørn. En bog om deres opdragelse i Børnehaven, Dagshjem og lignende Institutioner*. Tidsskriftet Samfundets Krav bragte samme år en artikel om "Boliger og Børn". Også *Riktiga lek-saker* kom på dansk i 1937 under titlen *Rigtigt Legetøj*. Alva Myrdal skrev desuden den indledende artikel i bogen *Kvinden i Samfundet*, som var udgivet af Dansk forening for Social Oplysning og skulle beskrive den moderne kvinde vilkår. I artiklen redegør Alva Myrdal for sine ideer om storbarnekammeret og kollektivethuset som den perfekte løsning på den moderne erhvervsaktive kvindes problem, børnepasningen og det huslige arbejde.

8. Social-Demokratens kronik den 15. august 1935. Anledningen var de nordiske socialdemokratiske kvinders konference i Stockholm.

9. Berlingske Tidende den 23. marts 1936

10. Politiken den 27. marts 1936

11. Se kapitlet "Gunnar Myrdal i Amerika 1929-1930": *De institutionalistiske ideérnas spridning. Tyska historika skolan, amerikansk institutionalism och svenska ekonomers utlandsstudier*, Stockholm 1995

12. Se p. 22-24 i genudgivelsen af *Vetenskap och politik i nationalekonomin*, Stockholm 1972

13. p. 198 i John Kenneth Galbraith: *Økonomiens profeter. En kritisk historie fra Aristoteles til Milton Friedman*, 1988.

14. Avisen udkom fra 1931 til 1936 som Dagens Nyheder og skiftede derefter tilbage til Nationaltidende, som den hed frem til 1954.

15. Berlingske Tidende og Dagens Nyheder den 9. november 1937

16. National Tidende den 26. januar 1938

17. Om William Fielding Ogburns sociologi henviser jeg til de senere udgivelser, *On Culture and social Change*, 1964 samt Ogburn & M. F. Nimhoff: *Technology and the changing Family*, 1955

18. Jvf. p. 143 i Gunnar Myrdal *Hur styrs landet?*, 1982. Her gengivet fra Benny Carlssons artikel p. 188

19. p. 162 i Jan Olof Nilsson: *Alva Myrdal – en virvel i den moderna strömmen*, 1994

20. Politikens kronik den 11. februar 1935

21. Det kan vække forvirring, at *Kris i Befolkningsfrågan* også afstedkom annoncer for præventive midler. Men en del af Myrdalernes tanke var, at seksuallivet skulle styres, og at folk skulle få det korrekte antal børn på det korrekte tidspunkt. Hertil var prævention et vigtigt middel.

22. Politikens kronik den 11. februar 1935

23. Dagens Nyheder den 16. juni 1935

24. Dagens Nyheder den 16. juni 1935

25. Dagens Nyheder den 16. juni 1935

26. Dagens Nyheder den 16. juni 1935

27. Social-Demokratens kronik den 8. juni 1935

28. Social-Demokratens kronik den 8. juni 1935

29. p. 16, *Krise i Befolkningsspørgsmaalet*, 1935

30. p. 177, op.cit.

31. p. 13, op.cit.

32. p. 104, op.cit.

33. p. 64, op.cit.

34. p. 258-259, op.cit.

35. p. 260, op.cit.

36. p. 255, op.cit.

37. p. 302, op.cit.

38. p. 303, op.cit.

39. Begrebet social ingeniørkunst har jeg fra Yvonne Hirdman og Zygmunt Bauman, der bruger det på forskellig måde. Hirdman for at karakterisere Myrdalernes familiepolitiske program, og Bauman for at beskrive nazisternes systematiske udryddelse af jøderne, hvori der også ligger en generel modernitetskritik. En kritik, som jeg fører i ph.d.-afhandlingen "Den sociale ingeniørkunst i Danmark. Familie, stat og politik fra 1900 til 1945", RUC 1999. Se Zygmunt Bauman, *Auschwitz och det moderna samhället*, Göteborg 1989 samt Yvonne Hirdman 1990, *Att lägga livet til rätta-studier I svensk folkhemspolitik*, Stockholm 1990.

40. p. 302, op.cit.

41. p. 303, op.cit.

42. p. 275, op.cit.

43. ibid.

44. Jørgen S. Dich blev cand. polit. i 1926 og underviste frem til 1930 på Københavns Universitet i nationaløkonomi. Han blev efter Anden Verdenskrig ansat som professor på Århus Universitet, hvor han virkede i årtier både som lærer og som en af den fremvoksende velfærdsstats fremmeste teoretikere og kritikere. Hans kritik kulminerede i 1973 med bogen *Den herskende klasse*, hvor han angreb velfærdsstaten for at have skabt en veluddannet elite, der i sin socialpolitik tilgodeså sig selv og ikke de svageste. Han var med i kredsen omkring Dansk Forening for Social Oplysning, der i mellemkrigstiden var forum for den nye socialpolitiske tænkning, bl.a. med skriftrækken "Nyt

Socialt Bibliotek”, hvor bøger om sociale spørgsmål, socialpolitisk teori og samfundsøkonomiske udkom. Foreningen stod sammen med Socialøkonomisk Samfund og Socialvirke for det årlige sommermøde på Hindsgaul, som blev holdt gennem 1930'erne om socialøkonomiske problemer af aktuel karakter, hvori politikere og embedsmænd med socialdemokratisk eller socialliberal baggrund deltog. Dich var endvidere redaktør af Socialt Tidsskrift, som sammen med Nationaløkonomisk Tidsskrift var den økonomiske og politiske teoris organer.

45. Dich til Myrdal, 3.12.34, Gunnar Myrdals brev-samling 1930-57, Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek (Stockholm).

46. Se Anette Borchorst: “Moderskab og børnepasning i 30'erne” i *Tidens Kvinder. Om kvinder i mellemkrigstiden*, red. Af Hilda Rømer Christensen og Hanne Rimmen, Århus 1985.

47. “Befolkningsspørgsmaalet og Kvinderne”, Danske Kvinders Nationalraad og Dansk Kvindesamfund, Dansk Kvindesamfunds arkiv, Statsarkivet (Århus). Se iøvrigt Politikens reportage fra mødet den 24. november 1937, “Kvindens Ret til Moderskabet”

48. Se følgende artikler af Nina Andersen: “Stadig problemer med familien?”, *Verdens Gang*, april 1957; “Børnehaven og Samfundet”, *Børn*, januar 1939; “Barnet og boligen”, *Rød Ungdom*, ukendt årstal; “Mad og klæder til børnene”, *Social-Demokraten*s kronik 29. april 1933; “Familiekundskab – om den svenske betænkning i dansk offentlighed”, *Social-Demokraten* 4. oktober 1943; “Familiesynspunktet i skolens undervisning”, *Social-Demokraten* 13. oktober 1943; “En kommunal familiepolitik”, *Social-Demokraten* 29. november 1949.

49. p. 71, *Ide og arbejde. En bog til Hans Hedtoft på 50-årsdagen*, 1953

50. p. 73, op.cit.

51. p. 75, op.cit.

Abstract

Cecilie Banke: The vision of the family in the thoughts of Alva and Gunnar Myrdal, *Arbejderhistorie* 4/2000 s. 16-32.

*In many ways Alva and Gunnar Myrdal came to be pioneers in the field of political thinking concerning the family in both Sweden and Denmark. Their book, *Crisis in the Population Question*, from 1934, has a conservative vision of the family as the primordial cell of society. The idea of the Myrdals was that the politics of the family should bring the family back into its rightful development and ensure its survival in industrial society. In reality the Myrdals' programme was a comprehensive scheme for creating a better society by means of social policy. The article describes Alva and Gunnar Myrdal's fundamental suppositions in their vision of the family and goes on to show how their ideas influenced the political debate on the family in Denmark. Furthermore, it is indicated which groups and areas most enthusiastically adopted and became the mouthpiece of the thoughts of the Myrdals. It includes among others the Danish economist Jørgen S. Dich, who was the man behind the Danish Commission on the Population, and also the Social Democratic politician, Nina Andersen, who was responsible for family policy in the party both before and after the War.*

Cecilie Felicia Stokholm Banke

cand. mag. i historie og sociologi, ph.d. og forsker på Dansk Center for Holocaust og Folkedrabsstudier